

64-42-43/1
19.04.14

До спеціалізованої вченої ради Д.35.052.19
у Національному університеті
«Львівська політехніка»
79008, м. Львів, вул. Князя Романа, 1-3

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Гураленко Наталії Анатоліївни
«ЦІННІСНО-СМИСЛОВІ КОНСТАНТИ СУДДІВСЬКОГО ПІЗНАННЯ»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за
спеціальністю 12.00.12 – філософія права**

Актуальним запропоноване дисерт аційне дослідження є тому, що суддівське пізнання є складним антропо-соціальним феноменом, який детермінований цілою низкою внутрішніх і зовнішніх факторів. Найважливішим засобом осмислення суддівського пізнання є не лише правові, а й соціальні норми, за допомогою яких суспільство ставить перед суддею вимоги, якими він повинен керуватись у своїй професійній діяльності, які спрямовують, регулюють, контролюють та оцінюють судові рішення. Повноцінна діяльність судді є можливою, кола він, обираючи варіант пізнання фактів об'єктивної дійсності, керується саме цими загальновизнаними правилами, які ґрунтуються на правових нормах, соціальних цінностях, ідеалах суспільства.

Специфіка філософсько-правового дослідження ціннісно-сміслових констант суддівського пізнання зумовлена міждисциплінарним статусом філософії права, її місцем на межі філософії і права. Це викликає необхідність аналізу суддівського пізнання як з точки зору загальної філософії, так і з точки зору правознавства. Обраний підхід є класичним у філософії права, його застосування у дослідженні дає можливість всебічного, ґрунтовного аналізу філософсько-правового розуміння суддівського пізнання. Філософське вивчення ціннісно-сміслових констант пізнання дає можливість дослідити суддівське пізнання в системі інших видів соціального пізнання, з'ясувати загальне, що їх об'єднує, виділити його особливості як пізнання особливого виду. Хоча необхідність філософсько-правового дослідження суддівського

пізнання виглядає беззаперечною, проте вона недостатньо вивчена вітчизняними вченими-правознавцями.

Слід зазначити, що реалізація конституційного ідеалу – створення дійсно демократичної, правової, соціальної держави передбачає існування особливого типу правового суб'єкта – судової гілки влади із високим рівнем правосвідомості, що реалізує в своїй діяльності правові цінності, які, в свою чергу, ґрунтуються на суспільних цінностях демократії, прав людини та гідного рівня життя, інтеріоризованих людиною в процесі соціалізації. Проте в різних історичних та цивілізаційних умовах процес детермінації суддівського пізнання, впливу на нього правових та інших ціннісно-нормативних чинників здійснюється в особливий спосіб, хоча й базова модель такого впливу, що ґрунтується на процесі ціннісної інтеріоризації та екстеріоризації, зберігається. Саме цим й обґрунтовується авторський дослідницький підхід, який полягає у здійсненні філософсько-правової рефлексії ціннісно-сміслових констант формування та розвитку суддівського пізнання, в якому універсальна модель пізнання викристалізовується через особливості його осмислення і втілення в різні історичні епохи, в різних правових системах та соціальних реаліях.

Актуальність теми дослідження є обґрунтованою та не викликає сумнівів, що підтверджується дисертантом в авторефераті на с. 1, у рукописі дисертації на с. 4-5 та вище викладеними міркуваннями.

Зв'язок роботи із науковими програмами, планами, темами додатково підтверджує наукову доцільність виконання цієї дисертації. Як відзначає дисертант, дисертаційну роботу виконано у рамках наукової тематики Львівського державного університету внутрішніх справ «Філософсько-правові та теоретично-історичні проблеми державотворення та правотворення в Україні» (державний реєстраційний номер 0109U007855) і наукового напрямку кафедри філософії та теорії права Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича «Право в системі соціальних норм» (державний реєстраційний номер 0111 U000185).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації. Джерельна база, опрацьована дисертанткою (615 спеціальних і загальних джерел), свідчить про ґрунтовний аналіз обраної тематики. Звичайно, окремі аспекти проблеми досліджувалися рядом учених, але концептуальне дослідження ціннісно-смыслових констант суддівського пізнання представлено уперше.

План дисертації складений раціонально. Питання, що винесені в плані, дозволяють всебічно розкрити обрану тему дослідження. Методологія дисертаційного дослідження є традиційною для філософсько-правових досліджень і дозволила авторці з вірних методологічних позицій розкрити тему дисертації.

У Вступі обґрунтовано актуальність теми дисертації; встановлено зв'язок роботи з науковими програмами; визначено мету і завдання, об'єкт, предмет та методологічний алгоритм дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення його результатів; наведено дані про їх апробацію, про публікації, структуру й обсяг дисертації.

Розділ 1 «Історіографічний огляд проблематики та аналіз методологічних підходів» складається з двох підрозділів, у яких здійснено ретроспективний аналіз концептуальних підходів до розуміння суддівської діяльності у західноєвропейській та американській правових доктринах (с. 20-50 Дисертації), а також запропоновано алгоритм співіснування класичної і неklasичної методологій пізнання права (с. 50-65 Дисертації).

Розділ 2 «Ціннісно-епістемологічний рівень як константа суддівського пізнання» містить три підрозділи, у яких розкрито дилеми буттєвих основ та антропологічна релевантність суддівського пізнання (с. 68-78 Дисертації), істину як імператив суддівського пізнання в контексті співвідношення абсолютного та відносного (с. 78-95 Дисертації) та справедливості як мету суддівського пізнання (с. 95-107 Дисертації).

На основі проведеного дослідження проаналізовано сутнісну природу суддівського пізнання через ціннісно-деонтологічне та цілеорієнтаційне спрямування.

Розділ 3 «Екзистенційно-смісловий рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито інтуїтивно-когнітивну модель прийняття судового рішення (с. 111-136 Дисертації), причинно-атрибутивні основи дискреційних повноважень судді (с. 136-167 Дисертації) та інтерпретаційно-пізнавальну активність судді як вимогу необхідності осмислення факту (с. 167-195 Дисертації) тобто охарактеризовано сутнісну природу суддівського пізнання через інтуїтивно-трансцендентальне, інтерпретаційно-семантичне та соціокультурне спрямування.

Розділ 4 «Логіко-технічний рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через раціонально-понятійне, логіко-рефлексивне, дедуктивно-силлогічне спрямування. Зокрема досліджено логіко-рефлексивну інженерію суддівського пізнання (с. 199-213 Дисертації), логіко-гносеологічні операції у судовому доказуванні (с. 213-231 Дисертації) та формально-ігровий характер судової процедури (с. 231-251 Дисертації).

Розділ 5 «Досвідно-імплікаційний рівень як константа суддівського пізнання» складається із трьох підрозділів, у яких розкрито сутнісну природу суддівського пізнання через інформаційно-комунікативне, фронетично-аргументаційне спрямування. Так автором проаналізовано антиномії права як джерело розвитку пізнавальної діяльності судді (с. 255-273 Дисертації), суддівський досвід як єдність атрибутивних основ індивідуального та інтерсуб'єктивного (с. 273-285 Дисертації) та діалогічність як концепт стилю юридичного мислення через призму некласичного підходу дихотомії факт-норма (с. 285-314 Дисертації).

Аналіз змісту розділів дисертації, висновків до них та загальних висновків дозволяє підсумувати, що структурна побудова дослідження чітка, логічна, аргументована; розділи сформульовані оптимально вдало; виклад

матеріалу – вдумливий і послідовний. Мети й завдань, задекларованих у роботі досягнуто. Висновки характеризуються чіткістю і системністю формулювання та підсумкових тез прикінцевих узагальнень.

Всі теоретичні положення і висновки отримані дисертанткою особисто. Варто відзначити вдале поєднання автором всіх необхідних дослідницьких компонентів, що дозволяє оцінити проведену нею роботу як успішну.

Робота написана науковим стилем, думки викладені логічно. Правильне розуміння об'єкта та предмета дослідження дозволило дисертантці зробити наукову ідею цілісною, обґрунтованою та донести до наукової громадськості власні пропозиції.

Новизна та достовірність наукових положень, висновків та рекомендацій, сформульованих у дисертації засвідчені актуальністю науково-теоретичного пошуку і доведена авторкою наукової роботи переконливо й об'ємно – із залученням для мотивації вибору емпіричної та методологічної бази дослідження, супроводжуваної ґрунтовним аналізом загального внеску й окремих положень у розробку проблеми вітчизняними вченими і філософами права зарубіжжя в типологічно-парадигматичній перспективі. Визначальною особливістю, що вказує на скрупульозний фаховий підхід до розкриття теми, глибоку наукову виваженість і зрілість дисертаційних студій дослідниці, є ретельний розгляд нею історіографії досліджуваної проблеми за двома сутнісними зрізами: через детальне філософсько-правове та практично-прикладне обґрунтування поведінки людини у природно-правовому просторі.

Особливого значення мають такі нові в концептуальному сенсі і важливі для практики положення і висновки, одержані здобувачем:

1. У змістовному плані це філософсько-правові узагальнення ціннісно-епістемологічного рівня як константи суддівського пізнання, а саме: дилеми буттєвих основ та антропологічна релевантність суддівського пізнання (підр. 2.1); істина як імператив суддівського пізнання в контексті співвідношення

абсолютного та відносного (підр. 2.2); справедливість як мета суддівського пізнання (підр. 2.3).

2. Як позитивний момент варто відзначити оригінальний, такий, що відповідає окресленій проблематиці, методологічний інструментарій.

3. Позитивним моментом роботи є й те, що автор розглядає розуміння суддівського досвіду, який, з одного боку, охоплює знання, уміння та навички кожного судді, а з іншого боку, є дискурсивно-інтерсуб'єктивним – спрямованим на формування інтерактивних моделей вербальної взаємодії між учасниками судового засідання і виступає ефективним засобом спілкування між різними поколіннями суддів та судьями одного покоління.

4. Позитивним також є те, що дисертаційне дослідження пройшло апробацію, що підтверджується актами впровадження в навчальний процес, наукову та практичну діяльність.

Автореферат відповідає змісту дисертації і оформлений згідно вимог які ставляться до такого виду наукових робіт.

Повнота викладу наукових положень дисертації в опублікованих працях. Результати дисертаційного дослідження опубліковані у 49-х працях, серед них одна монографія, 22 фахових наукових статей і 21 публікації тез виступів на наукових заходах, що відповідає встановленим МОН України кількісним вимогам і підтверджує належне попереднє оприлюднення результатів дослідження.

Наукового стилю та виваженого використання наукової термінології у роботі дотримано.

Попри це, у дисертаційному дослідженні Гураленко Наталії Анатоліївни є поле для наукової дискусії, як і в будь-якій творчій праці, а особливо, філософсько-правового спрямування. У зв'язку з цим, хочу висловити деякі зауваження та побажання дисертантці, врахування яких, на мою думку, має стати у нагоді при подальших дослідженнях розглядуваної проблематики:

1. Обґрунтовуючи предмет дослідження – ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання, авторці слід було б більше уваги приділити

аналізу поняття «пізнання» як важливій характеристиці людського буття у її єдності та відмінності із поняттям «цінності». Також недостатньо диференційованим в контексті всього дослідження виступає інше ключове поняття «професійне пізнання».

2. Враховуючи те, що ґрунтовне дослідження окреслених у роботі питань потребує докладного з'ясування сутності поняття «суддівського пізнання», не зовсім зрозумілою є позиція авторки при його застосуванні. Так, (у Д : 4) йдеться про «правопізнання», (у Д : 5) використовується поняття «наукове пізнання», (у Д : 7) «соціальне пізнання», (у Д : 10, 21) «пізнання права», (у Д : 28) «практичне пізнання», (у Д : 43) «пізнання діяльності людини» (при цьому не завжди розкриваються їх специфіка та відмінності). І якщо дисертантка між ними вбачає відмінності, то як саме із першим поняттям співвідносяться останні?

3. Аналізуючи відмінну рису логіко-гносеологічного аспекту формування внутрішнього переконання як максимальне абстрагування від суб'єктивного, конкретно-історичних, соціальних і культурних факторів, які зумовлюють доказування (Д : 226-227), дисертантці варто було визначити та вказати, що саме в роботі мається на увазі під «логіко-гносеологічними аспектами», у чому саме полягає специфіка логіко-гносеологічного аналізу внутрішнього переконання, й як саме дисертанткою розуміється гносеологія права.

4. Хочеться також побажати дисертантці більш критичного ставлення до деяких концептуальних положень щодо співвідношення природного і позитивного права, які зустрічаються в сучасній вітчизняній літературі і відтворюють метафізичний погляд на ці поняття, характерний для попередніх епох. Це стосується й концепції жорсткого дуалізму природного і позитивного права, й буквального розуміння природного права як відображення дії законів природи.

5. Автором підкреслено, що акцентуючи на дуалізмі логіко-гносеологічного й психологічного, інтелігібельного й сенсильного у

судовому доказуванні такий процес постає своєрідним перцептивним полем, матерією сприйняття юридично значимих обставин справи, а їхня оцінка – методологічним засобом визначення ціннісного нормативу всебічності в параметрах тих процесуальних прав, які надані судді (А : 20; Д : 253). З огляду на задекларовану проблематику, робота б виграла якщо б дисертантка приділила більше уваги аналізу співвідношення ступеня тяжкості вчиненого діяння і ступеня тяжкості призначуваного за нього покарання на основі інтелектуального і сенсильного вимірів, а також впливу на цей процес суддівського пізнання.

6. Нажаль автором не здійснено диференціації ціннісно-сміслових константів суддівського пізнання в залежності від суддівської спеціалізації у професійній діяльності судді (Конституційний суд України, суди загальної юрисдикції, господарські, адміністративні суди тощо). Вважаємо, що такий підхід дозволив би автору більш глибоко встановити константи, які зумовлюють суддівське пізнання.

7. У підрозділі 4.2 дисертації автор аналізує можливість алгоритмізації процесу прийняття суддівського рішення. Адже логіко-функціональний аналіз, формалізація й алгоритмізація правозастосування здатні істотно інтенсифікувати роботу судді, зменшити кількість помилок, зробити прозорішим процес прийняття рішення. У зв'язку з цим варто було б розкрити умови та особливості запровадження такого механізму у судову практику а також, акцентувати увагу на проблемі суттєвого звуження при цьому можливостей для суддівського пізнання та розсуду.

8. Робота ще більше б виграла, якщо б контекст сучасного філософсько-правового розуміння ціннісно-сміслових константів суддівського пізнання автор ввів би аналіз співвідношення матеріальних та процесуальних норм права при прийнятті судових рішень.

9. Робота суттєво виграла б якби дисертантка у якості додатку до дисертаційного дослідження запропонувала зміни чи доповнення до чинних нормативно-правових актів або проекти нових, які би вдосконалювали

розуміння ролі суддівського пізнання у правозастосовчій практиці (враховуючи те, що у дисертаційному дослідженні матеріал для розробки такої завершеної парадигми наукового аналізу є достатнім).

Зазначимо, що вищевказані зауваження не зменшують наукової новизни дослідження, його теоретичної чи практичної цінності, а наводяться для врахування їх у майбутній науковій роботі автора.

Відтак зазначимо, що зміст дисертаційного дослідження відповідає паспортів спеціальності 12.00.12 – філософія права і є самостійним завершеним науковим дослідженням, у якому отримані нові обґрунтовані результати, котрі в сукупності вирішують конкретну наукову проблему, що має істотне значення для науки філософії права.

Виконана робота на тему «Ціннісно-сміслові константи суддівського пізнання» за структурою, змістом, висновками та пропозиціями відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України, які ставляться до робіт на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, а також пп. 9, 10, 12 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ № 567 від 24 липня 2013 року, а її автор – Гураленко Наталія Анатоліївна заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент

**доктор юридичних наук, професор,
заслужений юрист України,
ректор Хмельницького університету
управління та права**

О. М. Омельчук